

Berki Tünde¹

A jog és az igazságosság viszonya

Bevezetés

Mindennapi életünk során számtalanszor találkozunk olyan helyzetekkel, amelyekben egy-egy törvénynek vagy jogszabálynak megfelelően kell viselkednünk. Amennyiben valamilyen jogsérelmet szenvedünk, igazságérzetünk helyreállítása érdekében ezen szabályok igénybevételevel jogi úton próbálunk megoldást találni a problémára. Felmerül azonban a kérdés, hogy a jog és az igazságosság milyen kapcsolatban állnak egymással, hogy a jog valóban alkalmas-e az igazságosság képviselésére. Amennyiben igen, hogyan mérhetjük egy jogrendszer igazságos voltát és mit kell tennünk, ha igazságtalan törvényekkel találjuk szemben magunkat? Jelen tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ.

A jog fogalma

Evidensnek látszik dolgozatomat azzal kezdeni, hogy a címben használt kifejezéseket definiálom. A *jog* egy meglehetősen elvont és komplex fogalom. Számos tanulmány és kutatás fókuszált már a megfejtésére, éppen ezért én ehelyütt nem bonyolodom ilyesmikbe, hanem a lehető legrövidebben mutatom be ezt a kérdést. A jogot *Pokol Béla* megfogalmazásában így definiálhatjuk: „*a jog állami kényszerrel is alátámasztott magatartási normákat jelent*”.² Ezt a fogalmat azonban a rá jellemző tulajdonságokkal is ki lehet fejezni. Így eljutunk oda, hogy a jog egy „*virtuális valami*”, amely egy olyan kötelező magatartásmintát foglal magába, amely átfogja a teljes közösséget, valamint állami úton kikényszeríthető.³

Mi az igazságosság?

Az igazságosság meghatározása még a jognál is nagyobb fejtörést okoz a tudomány számára. Számos elmélet született az évek során ezen probléma megoldására, ezek közül ismertetek néhányat a következőkben.

Rawls igazságosság elmélete

Talán a leghíresebb ilyen teória *John Rawls* nevéhez fűződik. Az ő elmélete leginkább politikai jellegű. *Rawls* szerint az igazságosság egy társadalmi erény. A *Theory of Justice* című 1971-es művében felvázolt egy olyan, *eredeti helyzetnek* nevezett hipotetikus állapotot, amelyben léteznek úgynevezett elsődleges javak (alapvető jogok és szabadságok) és mindenki törekszik ezekből minél nagyobb mértékben részesedni. Ahhoz, hogy ezeket igazságosan el lehessen osztani, semlegességre, pártatlanságra van szükség. *Rawls* emellett megkülönbözteti egymástól a *helyes* és a *jót*. *Jóként* definiálja az egyes egyéneknek a jó életről alkotott elképzeléseit, míg a *helyes* olyan alapelveket jelöl, amelyekben az egyének annak ellenére egyetértenek, hogy tudják, hogy a jó életről mindenki különböző felfogással rendelkezik. Az igazságosság lényege így az, hogy egy politikai rendszer akkor lesz jól berendezett, ha nem a jóról, hanem a helyesről alkotott felfogással van összhangban.⁴ *Rawls* emellett az igazságosság

¹ Joghallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar.

² POKOL BÉLA: *Jogelmélet*. Társadalomtudományi trilógia II. Budapest, Századvég, 2005. 12-13. p.

³ LACSÁN ISTVÁN: Előadások jogi alapfogalmakról. Magyar jogi alapismeretek. In: Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa. Jogi alapismeretek*. Pro Talentis Universitatis Alapítvány. Szeged, 2020. 142-143.p.

⁴ SZABÓ GÁBOR: Rawls igazságosság-elmélete és kritikái. In: *JURA*, 2010/1,

központi elemének az egyenlőséget és a tisztességet tartotta.⁵ Továbbá azt vallotta, hogy „az a társadalmi berendezkedés fogadható el igazságosként, amelyik a legrosszabb helyzetben lévők állapotát javítja.”⁶

Osztó igazságosság

Sokak által ismert gondolat az osztó igazságosság elmélete is. Eszerint az igazságosság nem más, mint, hogy „mindenkinek megadjuk, ami megilleti, ami neki jár, amihez joga van, vagy amit megérdemel.” Ezek alapján az igazságosság arra ad választ, hogy a társadalomban a különböző javakat, és persze a terheket miként osszák el. Az osztó igazságosság elméletek között is van különbség, melyek lényege abban áll, hogy az elosztás szempontját miben látják. Ilyen szempontok az érdem, a hasznosság, a szükséglet és a jogosultság.⁷

Bár mondhatni ez az álláspont bizonyul a legnépszerűbbnek az igazságosságot taglaló elméletek közül, mégis számos kritika fogalmazódott meg vele szemben. Az egyik ilyen, amely azt állítja, hogy ez egy üres formula, hiszen azt a kérdést, hogy kinek mi jár, kinek mi a magáé, végső soron nem válaszolja meg, továbbá, hogy bármely társadalmi rend igazolásaként felfogható.⁸

Kölcsönös igazságosság

Szintén népszerűnek mondható az osztó vagy disztributív igazságosság ellentettpárja, a kölcsönösség elmélete. Ennek lényege mások javainak kölcsönös tiszteletben tartása. Ezek alapján tehát figyelemmel kell lenni a javak már meglévő megoszlási rendjére és nem szabad ebbe beavatkozni, ezekből elvenni.

Formális és eljárási igazságosság

A formális és az eljárási igazságosság valójában két elméletnek számít, viszont ezek szoros kapcsolatban állnak egymással. Formális igazságosságról akkor beszélünk, ha alkalmazzuk azt az elvet, hogy azonos esetekre azonos szabályt használunk, tehát érvényesítjük a „hasonló eseteket kezelj hasonlóan” elvet, amelyet *Herbert Hart* dolgozott ki *A jog fogalma* című művében.

Abban az esetben pedig, ha az előbb megfogalmazott formulát a magatartási szabályok megfogalmazását követően hívjuk segítségül, eljárási igazságosságról beszélünk.⁹

Helyreállító igazságosság

A helyreállító igazságosság az elosztóval szemben az önkéntes és nem önkéntes vagyonmozgásokat értékeli.¹⁰ Ez értelmezhető úgy is, mint a javak már helyesen kialakított, de megsértett rendjének helyreállítása, kiigazítása.¹¹

184. p.

⁵ MENYHÁRD ATTILA: Jogról és igazságról. *Korunk*, 2020/3, 54. p.

⁶ SAMU MIHÁLY: Az igazságosság – az alkotmányos irányítás és a társadalmi elit erkölcsi-jogi felelőssége. *Polgári Szemle*, 2013/3-6. 192. p.

⁷ TAKÁCS PÉTER: Jog és igazságosság. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998. 164-165. p.

⁸ KELSEN, HANS: Mi az igazságosság? In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, 1998. 210-211.o.

⁹ TAKÁCS 1998, 166-167.p.

¹⁰ MENYHÁRD 2020, 54. p.

¹¹ TAKÁCS 1998, 165. p.

Jog és igazságosság

A jog és az igazságosság közötti kapcsolat magától értetődőnek tűnik. Maga az *igazságszolgáltatás*, mint fogalom is kifejezi, hogy valamiféle viszonynak fenn kell állni a kettő között. A következőkben ezt az állítást kívánom alátámasztani.

Már a római jog világában is a *iust* (jogot) a *iustitiából* (igazságosságból) eredeztették.¹² Nem véletlen az sem, hogy az igazság istennője a *Iustitia* nevet viseli, és az sem, hogy számtalanszor megjelenik a joggal kapcsolatos művészi alkotásokban, illetve az igazságszolgáltatás intézményeiben, akár szobor, akár festmény formájában.

A jog és az igazságosság kapcsolata *Werbőczy István Tripartitumában* is hangsúlyos volt. Ő a jogot az igazság tárgyának tekintette, az ítéletet pedig mint az igaznak, a jognak a meghatározását a bíró elé került ügyben. Emellett kimondta, hogy: „a jog pedig amennyire célzatunkat illeti, annyi, mint: helyes vagy igazságos, ami az igazságtól származik”.¹³

A fentiekből következtetve tehát elmondhatjuk, hogy hosszú ideig úgy tartotta a jogtudomány, hogy a jog és az igazságosság lényegében egymásból származó fogalmak. Azonban a XX. század történései, a két világháború és azok elnyomó rezsimejei megcáfolni látszottak ezt az állítást. Ekkoriban ugyanis nem mondhattuk el, hogy a törvények igazságosak lettek volna (anélkül sem, hogy az igazságosságra pontos definíciót használnánk), hogy a jog az igazságosságot juttatta volna érvényre. Hiszen hogyan is lehetne igazságos egy olyan törvény, amely emberek ezreit teszi ki hátrányos megkülönböztetésnek, vagy adott esetben küldi kényszermunka-, illetve haláltáborokba?

Véleményem szerint a modern társadalmak a mai napig nem heverték ki ezen korszak szörnyűségeit, az emberi jogok ellen ekkor elkövetett merényleteket. Éppen ezért születnek sorra újabb és újabb nemzetközi egyezmények, ajánlások, hogy az igazságosságot, az egyenlőséget minél inkább érvényre tudják juttatni.

A jog igazságossága

Amennyiben igaznak fogadjuk el azt a tényt, hogy a jog és az igazságosság kapcsolatban állnak egymással, felmerül a kérdés, hogy ez a kapcsolat miben áll. Kimondhatjuk-e, hogy a jog igazságos?

Ezen nehéz kérdés megválaszolására többféle álláspont alakult ki. Az egyik azt állítja, hogy a jog igazságossága sohasem valósulhat meg, hiszen ami az egyik eszmény szerint igazságos, az a másik szerint nem biztos, hogy az. Ez az igazságosság szubjektív jellegéből adódik. Ezt alátámasztja az a tény, hogy az igazságosság meghatározása maga is koronként változik, a változó, éppen uralkodó világszemlélethez vagy az adott ország hivatalos történetiszemléletéhez, valamint a valláshoz vagy a politikai-jogi ideológiához kötődik.¹⁴ Véleményem szerint ezt a kérdést egy egyszerű példával is alá lehet támasztani. Tegyük fel, hogy egy afrikai törzsnél hagyomány, évszázadok óta bevett szokás az áldozás az isteneknek.

1. ábra: Iustitia. Forrás: Iustitia szobor-Avagy a bekötött szemű istenség. *Mennyi kérdés*, 2015.

<http://mennyikerdes.blogspot.com/2015/10/justitia-szobor-avagy-bekotott-szemu.html>

¹² SAMU 2013, 190. p.

¹³ MENYHÁRD 2020, 53.p.

¹⁴ SAMU 2013, 186. p.

A modern társadalmakban pedig ez a gyakorlat régen elítélendő, hiszen az erkölcsi és társadalmi értékek különböznek. De mondhatjuk-e, hogy egyik érték erősebb, mint a másik, hogy igazságtalan valakit (vagy akár csak egy állatot) feláldozni abban a közegben, ahol ez teljesen természetes már évszázadok óta? Véleményem szerint nem, hiszen ahány kultúra, annyi világnézet, annyi szokás. Mi alapján döntenék el, hogy melyik személet a helyes?

Éppen ezért megfélelőbbnek tartom azt a felfogást, miszerint a jog többféleképpen lehet igazságos. Vizsgálhatjuk társadalmak szintjén, tehát adott esetben egy afrikai törzs és a magyar társadalom vonatkozásában, de adott társadalmon belül is.

A jog igazságosságának mércéje

Az igazságosság érvényesülése a jog útján

Az igazságosság érvényesülését jogi keretek között több területen is utolérhetjük. Az osztó igazságosság elmélet jelenik meg például a választójog kapcsán. Manapság azt a nézetet valljuk, hogy akkor igazságos a választójog, ha mindenki rendelkezik vele és mindenkinek egyenlő szavazati jogot biztosít. Korábban azonban Európa nagyobb országaiban és hazánkban is az érdemek alapján történő szavazati jog volt az uralkodó.¹⁶ Itt is megmutatkozik, hogy ahogy változnak az idők, változik a politikai, társadalmi, erkölcsi felfogás, úgy módosul az igazságosság jelentése is.

Az igazságosság érvényesülése tetten érhető a magánjog területén is, hiszen az a piacgazdaság igazságosságára, alapvető értékeire reflektál. A magánjog területén azonban a helyreállító igazságosság dominál, tekintettel arra, hogy elsősorban a kockázattelepítésről szól.¹⁷

Az igazságosság érvényre juttatását szolgálja a jogalkalmazásban a méltányosság intézménye is. Előfordulnak olyan helyzetek, amikor *Iustitia* szemét nem lehet bekötni, amikor a személyes tényezők megléte szükséges a helyes döntés meghozatalához.¹⁸

Igazságtalan törvények

Amennyiben igaznak fogadjuk el azt az állítást, miszerint „*az állam szerepe az igazságosság feletti őrködés*”¹⁹, egyenesen következik az a tétel is, hogy az igazságosság biztosítására a legfőbb eszköznek a törvény bizonyul.²⁰

Azonban akármennyire törekszünk is az igazságosságot a jog útján érvényre juttatni, a törvényeket is emberek hozzák, és még akkor is, ha demokratikus úton megválasztott személyekről van szó, elképzelhető, hogy hibáznak, vagy éppen az, hogy a többség akarata nem az igazságosságot szolgálja.

Egy törvény vagy jogszabály a következő okokból minősülhet igazságtalannak:

Egyrészt, ha nem a közjót szolgálja vele a jogalkotó, hanem csupán saját érdekeit veszi figyelembe megalkotásakor. Megeshet az is, hogy a jogszabály alkotója túllépi a számára adott felhatalmazást, visszaél hatalmi helyzetével. Abban az esetben, ha a törvény olyan szabályozással él, amely nem biztosítja mindenki számára egyenlően a jog megértésének és követésének a lehetőségét, szintén igazságtalannak tekintjük. Jogszabály lehet tartalmi okból is

¹⁶ TAKÁCS 1998, 172.p.

¹⁷ MENYHÁRD 2020, 55.p.

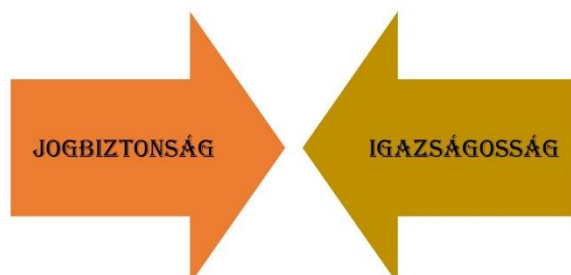
¹⁸ TAKÁCS 1998, 180-181. p.

¹⁹ MENYHÁRD 2020, 54. p.

²⁰ SAMU 2013, 193. p.

igazságtalan, ha adott esetben olyan személyeknek juttat valamit a közös javakból, akiknek ehhez nincsen joguk, vagy éppen ellenkezőleg, megtagad tőlük emberi jogokat.²¹

Fellépés az igazságtalan törvényekkel szemben

2. ábra: Jobbiztonság v. Igazságosság. Saját ábra

Szent Ágoston megfogalmazásában: „*Lex iniusta non est lex*”²², tehát az igazságtalan törvény nem törvény. Evidensnek tűnik tehát, hogy amennyiben a jog az igazságosságot juttatja érvényre, az igazságtalan törvényeket nem kell betartani. Azonban a problémát az okozza, hogy egy-egy norma kötelező erejét csak érvényességének megkérdőjelezésével lehet elvitatni, ez pedig sérti a jogbiztonságot. De természetesen lehetnek olyan jogszabályok, amelyek viszont az emberi méltóságon ejtenek csorbát, valamint a jog erkölcsi hitelét is aláássák.²³ Mi a teendő ilyen esetekben?

Ezt a kérdést két síkon vizsgálhatjuk. Egyrészt az egyén, mint állampolgár, másrészt a bíró, mint jogalkalmazó szemszögéből.

Tegyük fel, hogy az a kérdés, hogy be kell-e tartanunk az igazságtalan törvényeket, valójában rejtett fokozatokat tartalmaz. Az igazságtalanság súlyát és mértékét az határozza meg, hogy mennyire fontosak azok az értékek, amiket az adott törvény nem juttat érvényre, nem védelmez. Ennek megfelelően az ezek elleni fellépés is fokozatosságot rejt magában. Elképzelhető, hogy az egyén ugyan betartja a szabályokat, de nyilvánosan tiltakozik ellenük. Lehetséges, hogy kijátssza a rendelkezéseket vagy éppen polgári engedetlenséget gyakorol, de akár az alkotmányjogi panasz intézményéhez is nyúlhat.²⁴

A jogalkalmazó oldaláról jogelméleti szempontból két álláspont alakult ki. Az egyik *Gustav Radbruch* nevéhez fűződik. Ő azt vallotta, hogy igazságtalan törvények ellen a bírónak jogtechnikai és dogmatikai megoldásokkal kell védekeznie. Tehát arra ösztönzi a bírót, hogy ilyen helyzetben jogásként oldja meg a felmerült problémát. *Herbert Hart* ezzel szemben azt az álláspontot képviselte, hogy a bírónak magánpolgárként kell a kérdésben az erkölcsnek megfelelően döntenie.²⁵

²¹ TAKÁCS 1998, 177. p.

²² TAKÁCS 1998, 192. p.

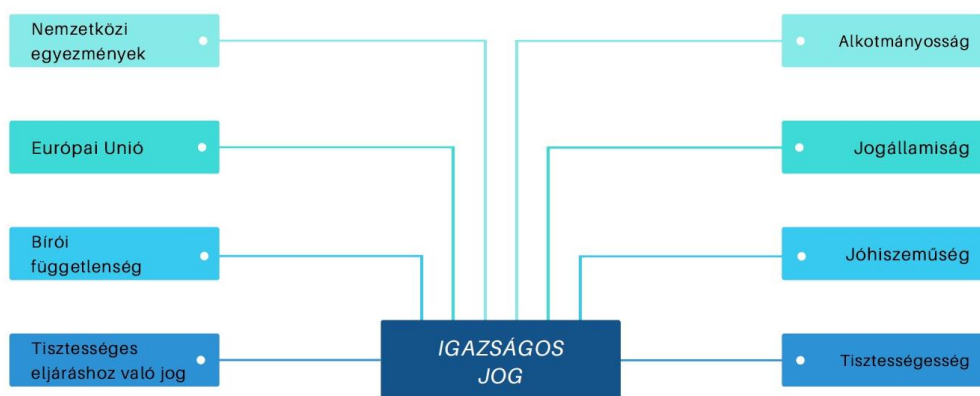
²³ TAKÁCS 1998, 190. p.

²⁴ TAKÁCS 1998, 191. p.

²⁵ TAKÁCS 1998, 194-195. p.

A jog igazságosságának biztosítékai

Ahogy az a fentiekből is kitűnik, a jog és az igazságosság viszonya meglehetősen bonyolult, olykor ellentmondásos, azonban kétségtelenül fennáll. Az igazságosság valamiféle megnyilvánulása pedig elengedhetetlen egy jogrendszer működéséhez. Amennyiben a törvények, a jogalkalmazás teljesen igazságtalan, a jog szabályozó funkciója nem fog tudni érvényesülni. Éppen ezért számos biztosíték alakult ki az egyes államok belső, és egymás közötti viszonyaiban is egy igazságos jogrendszer előmozdítására. Elsődlegesen az alkotmányosság követelményét emelhetjük ki ezek közül, hiszen „*az alkotmányosságban kikristályosodott humánus értékek és közéleti garanciák alapozzák meg az igazságos rendet – az önkény kirekesztésével és a többség zsarnokságának kiküszöbölésével.*”²⁶ De biztosítja a jogalkalmazás igazságosságát a tisztességes eljáráshoz való jog, az igazságszolgáltatás és a

3. ábra: A jog igazságosságának biztosítékai. Saját ábra. Szerkesztve:

www.canva.com

bírák függetlensége, valamint a jóhízeműség és a tisztességesség követelménye is az egyes jogviszonyokban.²⁷ Fontos szerepet játszanak az igazságos jogrend kialakításában a különböző nemzetközi egyezmények és az Európai Unió, valamint a jogállamiság eszméje is. Az igazságtalan törvényekkel szemben polgári engedetlenséggel, alkotmányjogi panasszal vagy akár egyszerűen csak a gyülekezési jogunk gyakorlásával is védekezhetünk.

Összegzés

Darák Péter szavaival összegezném tanulmányomat. Ő azt állítja, hogy a jognak az igazságosság az eszményképe. Szerinte a kettő egymásra van utalva, de az állandó harmónia nincs meg közöttük. Véleményem szerint amíg ez a két fogalom ennyire megfoghatatlan, amíg nem sikerül egy minden kétséget kizáró definíciót, feltételrendszert alkotni rájuk, addig ez a harmónia nem is fog létrejönni. Ennek ellenére egyetértek azon megállapításával is, amely szerint egy jogállamban el kell fogadnunk a jog igazságosságát.²⁸ Csak így tudja a jog a társadalom rendjét fenntartani. Természetesen ez az elfogadás nem lehet vak, nem alapulhat félelmen sem. Éppen ezért nagy a felelősség az egyéneken is, amikor egy demokratikus államban választójogukat gyakorolva megválasztják a törvényhozókat, de akkor is, mikor a törvények be-, vagy épp be nem tartásáról van szó. Fontos, hogy tájékozottak legyünk a jogainkat és persze a kötelezettségeinket illetően is, hiszen a saját igazunkat csak így fogjuk tudni maradéktalanul érvényre juttatni. Közben azonban figyelniük kell arra is, hogy mások szabadságát és jogait ezzel ne sértsük.

²⁶ SAMU 2013, 195. p.

²⁷ MENYHÁRD 2020, 56. p.

²⁸ DARÁK PÉTER: El kell fogadnunk a jog igazságosságát. *Jogi Beszélgetések*, Kaposvár 2019. 03. 22.

Irodalomjegyzék

DARÁK PÉTER: El kell fogadnunk a jog igazságosságát. *Jogi Beszélgetések*, Kaposvár 2019.

03. 22. <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/darak-peter-el-kell-fogadnunk-jog-igazsagossagat>

KELSEN, HANS: Mi az igazságosság? In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest,

1998. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/varga-csaba-szerk-jog-es-filozofia-antologia-a-szazad-elso-felenek-kontinentalis-jogi-gondolkodasa-korebol-jogfilozofiak-1998/?pg=211&layout=s&query=M%20az%20igazs%C3%A1goss%C3%A1g%3F>

LACSÁN ISTVÁN: Előadások jogi alapfogalmakról. Magyar jogi alapismeretek.

In: Badó Attila (szerk.): *A jogrendszerek világa. Jogi alapismeretek*. Pro Talentis Universitatis Alapítvány.

Szeged, 2020.

MENYHÁRD ATTILA: Jogról és igazságról. *Korunk*, 2020/3

http://epa.oszk.hu/00400/00458/00664/pdf/EPA00458_korunk-2020-03_052-058.pdf

POKOL BÉLA: *Jogelmélet*. Társadalomtudományi trilógia II. Budapest, Századvég, 2005.

https://padletcdn.com/cgi/fetch?disposition=attachment&url=https%3A%2F%2Fpadlet-uploads.storage.googleapis.com%2F1428195881%2F832f061f2c79efdde5dea0c6e911cdd8%2FPJ_Pokol_B_la_Jogelm_let_T_rszadalomtudom_nyi_tril_gia.pdf

SAMU MIHÁLY: Az igazságosság – az alkotmányos irányítás és a társadalmi elit erkölcsi-jogi

felelőssége. *Polgári Szemle*, 2013/3-6

https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/psz_2013_3-6.szam_13.pdf

SZABÓ GÁBOR: Rawls igazságosság-elmélete és kritikái. In: *JURA*, 2010/1

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/12706/Jura-2010-1.pdf>

TAKÁCS PÉTER: Jog és igazságosság. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások*.

Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.

Az internetes források utolsó ellenőrzésének és látogatásának időpontja: 2022. 04. 19.